

SİYER YAZICILIĞINDA İBN İSHÂK'IN SÎRE'Sİ ÖZELİNDE RİVAYET NAKLİ VE AİDİYETİ SORUNU*

RAMAZAN AKIN
İSLAM TARİHİ UZMANI

ÖZET

İlk kaynaklara dayanan araştırmalarda rivâyetlerin doğrulanması önemli bir sorundur. Bir rivâyetin ilk kaynaklardan birinde olması doğruluğu için yeterli bir ölçüt değildir. Devrin şartlarından, müellifin ve eseri günümüze ulaştırıcıların özelliklerine kadar birçok neden rivâyetleri etkilemektedir. Araştırmada İbn İshâk'ın *Sîre'si* özelinde rivâyetlerin teşekkülü, nakli, aidiyeti ve doğruluğu hususu incelenmektedir. Bu doğrultuda muhteviyat ve sened bakımından *Sîre* içindeki rivâyetler birbiriyle ve İbn Hişâm'ın eseriyle mukayese edilerek bazı çıkarımlar elde edilmektedir. Son olarak ise bu çıkarımlara uygun örneklerle yer verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Sîre, İbn İshâk, İbn Hişâm,
Yûnus b. Bukeyr, Muhammed Hamidullah.

THE ISSUE OF
TRANSMISSION AND
BELONGING IN SIRAH
HISTORIOGRAPHY:
THE CASE OF IBN
ISHAQ'S SIRAH

ABSTRACT

Verification of accounts based on original sources is an important problem. Being related in any original source is not a sufficient criteria for being accurate. There are many factors affecting accounts such as the conditions of the period and the transmitters of the work. This paper examines the formation, transmission, belonging, and accuracy of accounts within the context of Ibn Ishaq's *Sirah*. In this regard, by comparing the accounts in *Sirah* with Ibn Hisham's work in terms of content and chain (isnad), I have represented the variations of accounts by illustrating with examples.

Keywords: Sire, Ibn Ishaq, Ibn Hisham, Yunus b. Bukeyr, Mohammad Hamidullah.

* Bu makale Prof. Dr. Rıza Savaş danışmanlığında tarafımızdan kaleme alınan *İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın Sîrelerinin Muhtevâ Açısından Mukâyesesi* başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır. Ramazan Akın, *İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın Sîrelerinin Muhtevâ Açısından Mukâyesesi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

Giriş

Tarih araştırmacıları, rivâyetleri mümkün olduğu kadar ilk kaynaklardan almaya özen göstermektedir. Günümüze zamansal uzaklık başta olmak üzere birçok neden kaynakların doğruluğunu etkilemektedir. Neticede rivâyetlerin ilk kaynaklara dayandırılmasında ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatı hakkında yapılan çalışmalarda da bu sorun araştırmacıları devamlı olarak meşgul etmektedir.

Hz. Peygamber'in dönemine zaman bakımından çok yakın olan yazılı kaynakların bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bu eserlerde yer alan rivâyetler önce ilim meclislerinde ekseriyetle sema yoluyla veya öğrencilerin ve takipçilerin yapabildikleri kadar yazıya intikal ettirmeleriyle bir sonraki nesle ulaştırılmıştır. Eserlerin bir kısmı tarih serüveni içinde bütüncül yapılarını koruyamayarak parçalar halinde veya başka eserler içerisinde günümüze ulaşmıştır. Eserlerin önemli bir kısmı, müstensihlerin ulaşabildikleri başka rivâyetlerle veya eserde yer alan rivâyetlerden uygun görmediklerinin çıkarılmasıyla değişikliğe uğramaktan da kurtulamamıştır. Bu durum Hz. Peygamber'den rivâyeti ilk alan râviyi, ondan sonra da her bir müellif ve müstensih, metin aktarımı yaparken etkileyen afaki ve enfüsi birçok neden neticesinde ortaya çıkmıştır. Belki de bu durum rivâyetlerin bir kısmı için kaçınılmaz bir sonuçtur. Binaenaleyh araştırmacılar şâz rivâyetin doğru olabileceği gerçeğini de göz önüne alarak rivâyetlerin sened bakımından en zenginini ve rivâyet karşılaştırmalarında en az değişikliğe uğrayanını eserlerine almayı öncelemeye çalışmıştır. Nitekim bu tür rivâyetlerin doğru veya doğruya yakın bilgiler olması muhtemel görülmektedir.

İslam Tarihi kaynaklarının ilklerinden olan İbn İshâk'ın eserinin metin ve sened yönünden incelenmesinin rivâyetlerin aidiyetini, ilk râviden son nüshaya kadar geçirdiği değişimi bize daha belirgin bir şekilde gösterebilmektedir. Bu çalışma Hz. Peygamber'in hayatını ele alan ilk kaynakları daha doğru anlama çabasından ibarettir.

A. İbn İshâk ve Sîre'si

1. İbn İshâk Rivâyetlerinin Teşekkülü

Günümüze ulaşan eserlerde bulunan rivâyetlerin erken dönem kaynaklarının en önemli isimlerden biri İbn Şihâb ez-Zührî'dir.^[1] Onun müstakil bir eseri şu ana kadar elimize ulaşmasa da rivâyetlerinin bir kısmı öğrencileri vasıtasıyla kendisinden sonra kaleme alınan eserlerde yer almaktadır. Siyer kaynakları içinde, şu ana kadar bulunabilen en eski eserlerden biri de İbn Şihâb ez-Zührî'nin öğrencisi İbn İshâk'a (151/768) ait olarak bilinen eserdir. Bu eser en kapsamlı olarak yakın zamana kadar ancak Abdülmelik b. Hişâm'ın (218/825) temeli İbn İshâk'ın talebesi kendisinin de hocası olan Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî'ye (183/799) dayanan “*es-Sîretü'n-Nebeviyye*” isimli eseri içinde yer almaktaydı. Yani İbn İshâk'ın müstakil bir eseri henüz gün yüzüne çıkmamıştı. Nihayet 1976 yılında Muhammed Hamidullah bulduğu üç ayrı nüshayı birleştirip, tahkik ettikten sonra İbn İshâk'a atfederek, bir eser yayımladı.^[2] Onun hemen ardından Süheyl Zekkâr da bulunan bu parçalara bir başka tahkik yaparak nüshaları ilim dünyasına kazandıran ikinci muhakkik ve naşir olmuştur.^[3]

Sîre'nin büyük bir kısmını oluşturan parçalar Fas Karâviyyin Kütüphanesinde bulunan birbirinin neredeyse aynı olan biri eski diğeri yeni iki nüsha, İbn İshâk'ın öğrencisi Yûnus b. Bükeyr'in kanalıyla Ahmed b. Abdülcebbar el-Utâridî tarafından kaleme alınmıştır. Nüshanın râvi silsilesinin son müstensihisi Ahmed b. Muhammed en-Nakûr'dur.^[4] Eserde yer alan diğer parça ise Şam Zahiriyye Kütüphanesinde bulunan nüshadır. Bu nüsha yine İbn İshâk'ın bir başka öğrencisi olan Muhammed b. Seleme el-Harrânî'den bir silsile sonunda kaleme alan Tahir b. Berakat el-Kureşî'ye aittir.^[5]

[1] Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez-Zührî (124/742).

[2] Muhammed b. İshak, *Sîret-ü İbn İshâk el-Müsemmatü bi-Kitabi'l Mübtedei ve'l Meb'asi ve'l-Megâzi*, thk. Muhammed Hamidullah, (Fas: Ma'hadü'd-Diraseti ve'l-Ebhasi li't-Ta'rib, V. Muhammed Matbaası, 1976).

[3] Muhammed b. İshak, *Kitabu's-Siyer ve'l-Megâzi*, thk. Süheyl Zekkâr, (Dimaşk: Daru'l Fikir Yayinevi, 1978).

[4] İbn İshâk, *Sîre*, 49.

[5] İbn İshâk, *Sîre*, 283.

2. Rivâyetlerin İbn İshâk'a Aidiyeti

İbn İshâk'ın *Sîre*'sinin bu güne ulaşmasını sağlayanların eser üzerinde ne kadar etkileri olmuştur? Müstensihler sadece birer eser nakilcileri midir? Yoksa eserin kimliğine doğrudan etki etmişler midir? İşte bu soruların cevabı eserin muhtevasının ve rivâyet senedlerinin incelenmesiyle biraz olsun aydınlatılabilmektedir. *Sîre*, Yunus b. Bükeyr'in İbn İshâk'tan ve başka râvilerden aldığı rivâyetlerle oluşturulmuştur. Muhtevanın çeşitliliği râvilerin aynı anlayışta olmadıklarını göstermektedir. Bu durum tezat rivâyetlerin eser içinde önemli bir yer işgal etmesine de yol açmaktadır. Senedler incelendiğinde görülmektedir ki İbn İshâk'tan başka râvilerden alınan rivâyetlerin ekseriyetle kaynağı İbn Bükeyr'dir. Ondan *rivâyetleri* olarak eseri oluşturan senedin son halkası Ahmed b. Abdülcebbar'ın rivâyetleri üzerinde ne kadar etkisi olduğu hakkında kesin bir fikir elde etmek mümkün görünmemektedir. Senedler incelendiğinde İbn Bükeyr'in müdahalesinin el-Bekkâi'nin İbn Hişâm'ın metni üzerindeki tasarrufunun belirsizliği gibi olmadığı da görülmektedir. Çünkü İbn Hişâm'ın rivâyetlerinin önemli bir kısmı el-Bekkâi'ye isnâd edilmeden İbn İshâk isnâdlıdır. İbn Hişâm bu rivâyetleri "*İbn İshâk dedi.*" diyerek genelde ona dayandırmıştır. el-Bekkâi ve/veya İbn Hişâm tezat veya mükerrer rivâyetlerde tasarruf yaparak uygun gördüğü rivâyeti metnine almasına rağmen bazı rivâyetlerde ise bu tercih yöntemini kullanmaktan imtina etmiştir. Yani hem İbn Bükeyr hem de İbn Hişâm ve/veya el-Bekkâi tedlisten kaçınmamıştır. Bundan dolayı rivâyetlerin önemli bir kısmı müsned değildir. Bu da zaten tarihçilerin usûl açısından hadis ehlinde ayrılımlarının temel sebeplerindendir.

İbn Hişâm'ın eserinde İbn İshâk'tan başka râvilerden rivâyetler yer almaktadır. Ancak bu rivâyetlerin bir kısmının kaynağının İbn Hişâm olduğu sarîh ise de diğer kısmının kaynağını tahmin etmek oldukça zordur. Ayrıca İbn Hişâm'ın eserinde "*İbn Hişâm dedi.*" denilerek birçok rivâyet ve geniş bir malumat yer almaktadır. Bundan dolayı, anladığımız kadarıyla mevcut nüsha İbn Hişâm'dan eseri aktaranlar tarafından kaleme alınmıştır.

İbn Hişâm'ın eserinde İbn İshâk rivâyetleri üzerinde kendisinin de yöntemini açıklarken belirttiği gibi tasarruflarda bulunulmuştur. Metinler mukayese edildiğinde el-Bekkâi'nin bu tasarruflar üzerinde fazla bir etkisi olmadığını söyleyebiliriz. Bu tespiti delilimiz ise onun aktardığı rivâyetlerin başta Muhammed b. Seleme olmak üzere diğer râvilerin rivâyetleriyle örtüşmesidir. İki eserde de yer alan İbn İshâk isnâdlı rivâyetler karşılaştırıldığında ekseriyetle metinlerin örtüştüğü görülmektedir. Bu durum metinlerin arz ve sema yolundan ziyade İbn İshâk'tan alınıp aynı ortamda

yazıya geçirildiği izlenimini vermektedir. İbn Bükeyr nüshasında bölüm başında sened verilirken “*Yanında okundu.*” ifadesi yer almaktadır.^[6] Ancak bu ifadenin geçtiği metin sema yolundan ziyade okunan metnin kayda geçirildiği intibasını uyandırmaktadır. Mamafih metinlerin müdahale edilmeyen kısımları harfiyen aynıdır. Ancak bu durum rivâyetlerin genelini kapsamamaktadır. Her iki metinde de rivâyetlere İbn İshâk'ın anlayışını yansıtmakta kırılmalara yol açan müdahaleler söz konusudur. İbn Bükeyr, İbn İshâk'ın rivâyetlerini aktarırken, metin içinde gerekli gördüğü yerlerde başka râvilerden mükerrer rivâyetlere yer vermektedir. Bu rivâyetlerin bazen tamamlayıcı ve pekiştirici olduğu görülmektedir. Ancak bu yöntem rivâyetin doğruluğunu güçlendirse de İbn Hişâm'ın metnindeki anlatımın akıcılığını göremememize neden olmaktadır. Bazen ise ithal edilen rivâyetler, konunun bütünlüğünden uzaklaştıran ilaveler olarak yer almaktadır. İbn Hişâm'ın metninde ise aynı durum söz konusu olsa da daha düzenli ve anlamlı ilavelerle metin büyük oranda genişletilmiştir. İbn Hişâm'ın “*İbn İshâk dedi.*” diyerek eserinde yer verdiği rivâyetlerin bir kısmını İbn Bükeyr'in metninde görememekteyiz. Bu müdahalelerin tespiti, tasarrufları daha açık bir şekilde görmemizi sağlamaktadır. Müsned rivâyetlerde yer alan râvi zincirlerinden bazılarında İbn Bükeyr ve el-Bekkâi senedleri farklılık arz etmektedir. Fakat bu durum senedler içinde çok önemli bir yer işgal etmemektedir. Sened farklı olduğunda doğaldır ki metinlerde de lafzen ve manen farklılaşma söz konusu olmaktadır. İbn Bükeyr'in İbn Hişâm'a nazaran İbn İshâk'ın rivâyetlerinden çok daha fazla ayrıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Ayrıca İbn Bükeyr'in başka râvilerden aktardıklarının kâhir ekseriyeti İbn Hişâm'ın eserinde mevcut değildir. Hatta aynı konudaki bazı rivâyetler İbn Hişâm'ın metninde başka senedlerle yer almaktadır. Bu durum Yunus'un metninin onun eserine kaynaklık etmediğini düşündürmektedir.

İbn Hişâm'ın metninde de tasarruflar bazı rivâyetler üzerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu durumun İbn Hişâm'ın yönteminde belirttiği nedenler dâhil olmak üzere başka sebeplerden de kaynaklandığı muhteva karşılaştırması yapıldığında görülmektedir. Eser İbn İshâk'ın rivâyetleri temel alınarak oluşturulan fakat İbn Hişâm'ın adıyla maruf yeni bir inşa eserdir. İbn Bükeyr ise açıkça ve genelde de müsned olarak rivâyeti İbn İshâk'tan almadığını göstermektedir. Keza İbn Bükeyr'in metninde, nicel ve nitel olarak İbn Hişâm'ın metninden daha büyük ölçüde İbn İshâk'ın eserine müdahale edilmiştir. Binaenaleyh İbn Hişâm'ın eserinde başka

[6] İbn İshâk, *Sire*, 2

râvilerden ve “*İbn Hişâm dedi.*” denilerek birçok rivâyet ve geniş bir malumat yer almaktadır. Bu rivâyetler belirgin bir biçimde İbn İshâk rivâyetlerinden ayrılmaktadır. Pek tabiidir ki İbn Bükeyr’in metninde böyle bir lafız kullanılsa da senedlere bakıldığında aynı durum görülmektedir.

İki eserdeki rivâyetleri karşılaştırdığımızda ortaya çıkan farklılıkların kaynağının tespiti hususunda ancak üçüncü bir nüsha ele geçerse belki daha sağlıklı bir yaklaşım elde edilebilir. İbn Seleme nüshasıyla İbn Hişâm’ın eseri mukayese edildiğinde önemli farklılıkların mevcut olmamasından dolayı müdahalelerin kaynağının İbn Bükeyr ve/veya ondan silsile yoluyla nüshayı aktaranların olduğu intibai daha kuvvetli görünmektedir. Eğer eserler üzerinde tasarrufun yegâne müsebbibi, membaları kabul edilirse silsiledeki kimselerin müdahaleleri yok sayılmış olur. Ancak silsilenin müdahalesi kesin olarak yoktur denilemez. Çünkü bu hususta belirteceğimiz bazı çıkarımlar haricinde elimizde sağlam deliller mevcut değildir. Örneğin, İbn Seleme nüshasına, silsilenin mühim bir müdahalesinin olmamasından hareketle eğer dönem yöntemleri genel ise İbn Bükeyr silsilesinin müdahale ihtimali de zayıf görünmektedir. Bu durumda ekseriyetle müdahalelerin kaynağı İbn Bükeyr olması muhtemeldir. Keza *Sîre*’deki isnâd zincirleri incelendiğinde başka râvilerden gelen rivâyetlerin kaynağının yine İbn Bükeyr olduğu görülmektedir. Son olarak İbn Hişâm’ın İbn İshâk’ın eserini özetlediğini düşünmüyoruz. Çünkü eser sadece ihtisar edilseydi esere *rivâyetlerin* anlamını değiştiren müdahaleler, başka râvilerden ilaveler yapılmayabilirdi. Bu yönüyle iki eserin de benzer özellikte olduğunu düşünmekteyiz.

3. Kaynak Gösteriminde Karşılaşılan Sorun

İbn Bükeyr ve İbn Hişâm, İbn İshâk rivâyetleri üzerinde önemli tasarruflar yaparak eserlerini inşa etmişlerdir. Mesele bu yönüyle ele alındığında, İbn Hişâm’ın eseri müellife nispet edildiğinden *Sîre*’nin de İbn İshâk’tan ziyade İbn Bükeyr’e nispet edilmesi gerektiği akla gelmektedir. Ancak asli kaynak İbn İshâk olduğu için muhakkikler nüshaları ilim dünyasına kazandırırken İbn İshâk kimliği üzerinde bir tercih tasarrufunda bulunmuştur. *Sîre* nüshaları bütüncül bir yaklaşımla İbn İshâk’ın siyeri olarak meşhur olduğundan alıntılarının kaynağı da “*İbn İshâk, Sîre*” olarak verilmektedir. Bu durumda rivâyetlerin topyekûn İbn İshâk’a aidiyetle değerlendirilmesi siyer yazıcılığında zincirleme olarak birçok soruna da yol açmaktadır. Muhammed Hamidullah, İbn Hişâm’ın İbn İshâk’ın bazı rivâyetlerini eserine almamasını değerlendirirken şöyle demektedir: “*İbn Hişâm geniş ilmîne ve ince görüşlülüğüne rağmen İbn İshâk’ın kitabında bulunan her şeyi kitabına almamıştır. Söz gelimi bu kitabın yüz doksan ikinci paragrafını buna örnek olarak gösterebiliriz.*”

Resûlullah kendisine indirilen Kur'ân'ı önce erkeklere sonra kadınlara okurdu."^[7] Ancak bu noktada belirtilmesi gerekir ki; isnâd zincirinden anlaşıldığı üzere bu rivâyet İbn İshâk'ın değil, Yunus b. Bükeyr'in başka râviden aldığı rivâyettir. İbn Bükeyr rivâyeti Ömer b. Zer kanalıyla Mücâhid'den almıştır. Tahkikte örnek olarak bu metnin verilmesinin, senedine dikkat edilmediği için amaca uygun olmadığı kanaatindeyiz. Isnâd dikkate alınmadığından dolayı daha ciddi bir sorun James Robson'un, *İbn İshâk'ın Isnâd Kullanışı* adlı makalesinde^[8] ortaya çıkmıştır. Müellif makalesinde *Sîre*'de yer alan rivâyetler üzerinden İbn İshâk'ın isnâd kullanımı hakkında değerlendirme yapmak isterken, İbn İshâk'ın rivâyetleri dışında *Sîre*'de yer alan rivâyetlerin de İbn İshâk'a ait olduğunu zannettiğinden onun isnâd kullanımı hakkında doğru bir değerlendirme yapmaktan yoksun kalmıştır. Özellikle Türkiye'de İbn İshâk'ın yöntemi üzerinde veya İbn İshâk rivâyetleri kaynak gösterilerek yapılan birçok ilk dönem araştırmasında yine aynı sorun görülmektedir. Örneğin, bir araştırmada^[9] Hz. Peygamber'in nesebiyle ilgili İbn İshâk'ın görüşü olarak kaydedilen rivâyetin *Sîre*'nin orijinalinde yer almadığı görülmektedir.^[10] Muhammed Hamidullah, söz konusu rivâyeti kaynağını da belirterek, İbn Hişâm'ın eserinden alıp tahkikine birinci paragraf olarak yerleştirmiştir. Haliyle Süheyl Zekkâr'ın tahkikinde ise bu rivâyet mevcut değildir. Bu durumda rivâyet her ne kadar *Sîre*'de yer alsın da kaynağının İbn Hişâm olarak gösterilmesi gerekmektedir. Ancak ilk kaynaklara bütüncül bakıldığından, eser kime atfedilmişse rivâyette ona isnâd edilmektedir.

İbn İshâk rivâyetleri üzerinde yapılan çalışmalarda, belirttiğimiz iki tahkikten başka Ahmed Ferid Mizyedî'nin *es-Sîretü'n-Nebeviyye li-İbn İshâk* adlı eserinden de istifade edilmektedir. Bu noktada Mizyedî'nin tahkikini zikrettiğimiz diğer tahkiklerden ayıran özelliğinin bilinmesi gerekmektedir. Mizyedî'nin tahkikinde İbn İshâk'ın diğer kaynaklarda yer alan rivâyetleri de yer almaktadır. Kaynak gösteriminde rivâyetin Mizyedî'nin de rivâyeti aldığı ilk kaynaktan alınması gerektiği sarıh bir kuraldır. Fakat eserin bu özelliği yadsındığında rivâyetler alınırken bu eser kaynak gösterilmektedir. Örneğin bir araştırmada^[11] Mizyedî'nin Taberî'den aldığı İbn İshâk isnâdlı Benî Müstalik Gazvesi'ne dair rivâyetin kaynağının belirtilmesinde hata

[7] İbn İshâk, *Sîre*, 21-22.

[8] James Robson, *İbn İshâk'ın Isnâd Kullanımı*, 10, çev. Talât Koçyiğit, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1962), 117-126.

[9] Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 44.

[10] İbn İshâk, *Sîre*, 1

[11] Yasin Yılmaz, *Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshâk'taki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi*, (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013), 11/116-127.

söz konusu olmuştur. İlk kaynak atlanarak Mizyedî'nin tahkikinin kaynak olarak gösterildiği görülmektedir.

İbn İshâk rivâyetleri üzerine en kapsamlı araştırmaların biri de, Muta'et-Tarabişî'nin, "Ruvatu Muhammed b. İshâk b. Yesar fi'l-Meğazî ve's-Siyer ve Sari'l-Mervîyyat" isimli eseridir. Onun eserinden de yararlanarak, araştırması içinde bir inceleme yapan Şaban Öz ise durumun farkında olarak rivâyetleri senedine göre değerlendirip şu tespitte bulunmaktadır:

"Yayınlanan nüshalarda sadece İbn İshâk rivâyetlerine yer verilmediğini de ayrıca belirtelim. Nitekim Sîretu İbn İshâk'ın üçte birden fazlası İbn İshâk'a ait değildir. (520)^[12] paragrafın 200'ü."^[13]

Bu genel değerlendirmeyi İbn İshâk'ın metninde yer alan rivâyetleri senedine göre inceleyerek detaylandırarak olursak şu sonuçlara varılmaktadır:

- İbn İshâk'ın, İbn Bükeyr'in kanalıyla gelen seksen dört paragrafta yer alan rivâyetleri kısmen olmak üzere toplam yüz elli yedi paragrafta yer alan rivâyetlerinin muhtevâsı İbn Hişâm'ın metniyle uyumlu olduğu tespit edilmiştir.
- İbn İshâk'ın, İbn Bükeyr'in kanalıyla gelen yüz on paragrafta yer alan rivâyetleri, hiçbir şekilde İbn Hişâm'ın eserinde mevcut değildir.
- İbn Bükeyr'in başka râvilerden aldığı rivâyetler iki yüz on bir paragrafta yer almıştır. Bu rivâyetlerin on yedisi İbn Hişâm'ın eserinde kısmen yer almıştır.
- İbn İshâk'ın İbn Seleme kanalıyla gelen rivâyetlerinin yer aldığı iki paragraf, İbn Hişâm'ın eserinde hiçbir şekilde mevcut değildir. Yedi paragrafındaki rivâyetler ise bazı bölümleri kısmen farklı olmakla beraber yer almıştır. İbn Seleme metnindeki toplam kırk altı paragraftaki rivâyetler İbn Hişâm'ın metninde yer almıştır.

B. Rivâyetlerde Yapılan Tasarrufların Nedenleri

İbn İshâk'ın rivâyetlerini aktaran müelliflerin metne yaptıkları müdahalelerin nedenlerinin araştırılmasının, rivâyetlerin anlaşılmasında faydalı olacağı kanaatindeyiz. Metinlerde yer alan rivâyetlerin bazı başlıklar altında tespit edilip gruplandırılması incelenmesinde kolaylık sağlayacaktır. Bu gruplandırmada öncelikle tespit edilebilen aklî ve lafzî tenâkuzların örneklenmesinin faydalı olacağını düşünüyoruz. Bu yöntem tenâkuzların nedenlerinin ve kaynağının tespitine yardımcı olabilmektedir. Sîre'de yer

[12] Muhammed Hamidullah'ın neşrinde paragraflar numaralandırılırken beşinci bölüm başlangıcında dört paragraf geriye gidilerek beş yüz yirmi dört paragraf olması gereken metin, beş yüz yirmi paragraf halinde neşredilmiştir.

[13] Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Ankara: İsar Yayınevi, 2006), 300.

alan tenâkuzlu rivâyetlerin İbn İshâk'tan çok Yunus'tan kaynaklandığı görülmektedir. Bu durumun nedeni belki de Yunus'un usûlüne göre rivâyetlerin tenkit edilmeden tedvin edilmesidir. Durum böyle olunca İbn İshâk'tan ziyade Yunus b. Bükeyr'in metne aldığı rivâyetlerde tenâkuzlar daha çok yer işgal etmektedir. İbn Hişâm'ın metninde de bu tür tenâkuzlu rivâyetler mevcut olsa da İbn Hişâm rivâyetleri metnine alırken daha seçici davranmıştır. İkinci olarak, kısmen de olsa siyasi ve sosyal ortamın Yunus'un metnine etkisi görülmektedir. İbn Hişâm'ın eserinde ise tasarrufların birçok nedeni olsa da bu nedenlerin en belirleyicisinin dönemin siyasi ve sosyal ortamının oluşturduğu atmosferin etkisi olduğunu düşünmekteyiz. İbn Hişâm, belki de içinde bulunduğu sosyal ve siyasi ortamdan dolayı İbn İshâk ve İbn Bükeyr kadar özgür olmadığını hissetmiş olabilir. Abbasilerin siyasi iktidarının güçlendiği bir zamana tekabül eden eserini, farklı bir anlayış ve yöntemle kaleme aldığı belirgin bir biçimde görülmektedir. Bununla beraber İbn Hişâm'ın, eserini yazarken yönteminin sınırlarını da zorladığını müşahede etmekteyiz.

Rivâyetler genel hatlarıyla gruplandırılmaya çalışılsa da aynı rivâyetin içinde birkaç tespiti doğrulayan örnekler olduğu görülmektedir. Bundan dolayı rivâyetleri mümkün olduğu kadarıyla bir arada vermenin daha doğru olacağını düşünmekteyiz. Yapılmaya çalışılan tespitler ışığında örnekleri iki başlık halinde vermek uygun olacaktır. Bu başlıkların, birincisinde, eserlere bütüncül olarak bakıldığında ortaya çıkan çelişkiler ve tenâkuzlu rivâyetlerin alımındaki usûl farklılıklarına işaretle ortaya çıkan rivâyetler ele alınmaktadır. İkinci başlıkta ise özellikle İbn Hişâm'ın eserini kaleme alırken içinde bulunduğu sosyal ve siyasi ortamın etkisini gösterebilecek rivâyetler incelenmektedir. Bu kıyaslama yöntemin İbn İshâk'ın döneminden İbn Hişâm'a kadar zihinsel ve toplumsal değişimin eserlere yansımalarını görmek adına önemli olduğunu düşünüyoruz.

1. Aklî ve Lafzî Tenâkuzları İçeren Rivâyetler

a. Aklî Tenâkuz

Akideye Aykırı Bir Rivâyet

İbn Bükeyr'in başka râvilerden aktardığı Hz. Peygamber'in oğlu İbrahim hakkında yaşasaydı peygamber olacağını söylediği rivâyet^[14] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir. Hz. Peygamber'in son peygamber olduğu İslam'ın en önemli akidelerinden olmasından dolayı böyle bir hadisin Hz. Peygamber'in dilinden sudur edeceğinin kesinlikle düşünülemezliği kanaatindeyiz.

[14] İbn İshâk, *Sîre*, 252.

Cinlerin Görünmesi

İbn Bükeyr'in başka râvilerden aldığı cinlerin, Hz. Peygamber'in Kur'ân okumasını dinlemesine dair rivâyet ve Hz. Peygamber'le konuşan cinlerin sayısına dair çok kısa bir cümlelik rivâyet^[15] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir. İbn İshâk'ın rivâyetlerinde genelde cinlerin risâletten önceki durumlarına dair bilgiler yer almıştır. Rivâyete kaynaklık eden ayet-i kerimelerde^[16] ve bu rivâyet haricinde, iki metinde de yer alan rivâyetlerde Hz. Peygamber'in cinleri gördüğüne dair bir anlam çıkarabilmiş değiliz.

Hibe

İbn Bükeyr'in İbn İshâk'tan başka râvilerden aldığı bazı rivâyetler akli tenâkuza örnek gösterilebilir. Hz. Peygamber'e kendini hibe eden kadınlar ve onlardan biri olan Ümmü Şerik'e dair rivâyet^[17] ve Hz. Peygamber'in yanında kendisini ona hibe eden kimsenin olmadığını belirten rivâyet,^[18] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

Hız. Âişe'nin Evlilik Yaşı

İbn İshâk'ın metninde yer alan Hz. Âişe'den naklen Fil Hadisesinden kalan filin bakıcısına ve sürücüsüne dair rivâyet^[19] ve Hz. Âişe'nin de adının bulunduğu ilk Müslümanların listesi^[20] İbn Hişâm'ın metninde yer almaktadır. Hz. Âişe'nin evlilik yaşının tespitine yardımcı olması bakımından bu rivâyetler önem arz etmektedir. Hz. Âişe hakkında iki metninde yer alan rivâyetler toplu halde ele alındığında yaşı hakkında çelişkiler söz konusudur. Örneğin, İbn Bükeyr, başka bir râviden naklettiği rivâyette, Hz. Âişe'nin evlendiğinde altı yaşında,^[21] İbn Hişâm'ın eserinde ise senedsiz olarak Hz. Âişe'nin yedi yaşında olduğunu nakletmesine^[22] rağmen bu rivâyetlerin hiçbiri İbn İshâk'a ait değildir. Bu konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların^[23] konuyu daha sağlıklı bir şekilde değerlendirmeyi sağlayacağını düşünüyoruz.

[15] İbn İshâk, *Sîre*, 256.

[16] *el-Cin*, 72/1-2, *el-Ahkâf*, 46/29.

[17] İbn İshâk, *Sîre*, 249.

[18] İbn İshâk, *Sîre*, 250.

[19] İbn İshâk, *Sîre*, 42; Abdülmelik İbn Hişâm. Ebû Muhammed, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şalbi (Beyrut: Daru'l Marife, 2009), 1/58-59.

[20] İbn İshâk, *Sîre*, 124.

[21] İbn İshâk, *Sîre*, 239.

[22] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4, 293.

[23] Rıza Savaş, *Hız. Âişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9, 1995)

Hız. Ömer'in Ümmü Gülsüm bint Ali ile Evliliği

İbn İshâk'ın metninde yer alan Hız. Ömer'in, Ümmü Gülsüm'le evliliğine dair rivâyette,^[24] nedenin asabiyetle açıklanmasının, Kur'ân düsturlarına vukufiyeti göz önüne alındığında Hız. Ömer'in cevabı olamayacağını düşünerek İbn Hişâm'ın metnine almadığı kanaatindeyiz.

Fiiî Eziyet

Ebü Cehil'in Hız. Peygamber'e fiziksel olarak eziyet etmesine dair İbn Bükeyr'in metninde yer alan rivâyet^[25] İbn Hişâm'ın metninde Ebü Cehil'in istemesine rağmen sadece sözlü eziyetinin olduğu yer almaktadır.

Garanik Olayı

İbn İshâk'ın metninde yer alan Garanik Hadisesi rivâyeti^[26] İbn Hişâm'ın eserinde mevcut değildir.

Kâbe'yle İlgili Rivâyetler

İbn Bükeyr'in başka bir râvilerden aktardığı Kâbe ile ilgili meselelerin ele alındığı çok sayıda rivâyetin^[27] hiçbiri İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir. Bu rivâyetlerin içinde yer alan Hacerü'l-Esved'in nerden geldiği, ne olduğu, siyahlaşma nedeni gibi açıklamaların hem lafzen hem aklen çelişkili olduğu açıkça görülmektedir.

Kadının Kocaya Secde Etmesi

İbn Bükeyr'in başka bir râviden aktardığı bir rivâyetin sonunda yer alan kadının kocasına secde etmesiyle alakalı ifade^[28] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir. İbn İshâk'a rağmen belki de toplum yapısındaki değişimin, bu rivâyetin eserde yer bulmasına sebep olmuştur.

Mâriye

İbn İshâk isnâdlı, Mâriye'nin yanına giren bir kimse ile hoş olmayan bir rivâyet^[29] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

[24] İbn İshâk, *Sîre*, 233.

[25] İbn İshâk, *Sîre*, 213; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/ 333-335.

[26] İbn İshâk, *Sîre*, 157-158.

[27] İbn İshâk, *Sîre*, 72-75.

[28] İbn İshâk, *Sîre*, 257-258. (431. paragraf) ve İbn İshâk, *Sîre*, 258-259. (433. paragraf.)

[29] İbn İshâk, *Sîre*, 252.

Mû'cize

İbn İshâk'ın metninde yer alan sığır ve kurt konulu iki mû'cize ile ilgili rivâyet^[30] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir. Bu ifade, diğer rivâyetlerde^[31] İbn Bükeyr'in başka râvilerden aktardığı aynı sened ve mû'cize konulu iki ayrı rivâyette de tekrarlanmıştır. Bu rivâyetlerin hiçbiri İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

b. Lafzî Tenâkuz

İki eserde ki rivâyetler mukayese edildiğinde, lafızlardan kaynaklanan bazı anlam karışıklıkları müşahede edilmektedir.

Abbas'ın Hitabı

İbn İshâk'ın metninde Abbas b. Abdülmuttalib'in Ebû Tâlib'in ölmeden önce kelime-i tevhidi söylediği işittiğini^[32] Hz. Peygamber'e haber vermesine dair rivâyet^[33] İbn Hişâm'ın metninde yer almaktadır. Ancak İbn İshâk'ın metninde Abbas Hz. Peygamber'e (يا رسول الله) “*Ey Allah'ın Resulü*”, İbn Hişâm'ın metninde ise (يا ابن أخي) “*Ey kardeşimin oğlu*” şeklinde hitap etmektedir. Abbas'ın müslüman olduğu tarih göz önüne alındığında İbn İshâk'ın metninde hatanın olduğu görülmektedir.

İlk Vahiy

İbn İshâk'ın metninde ilk vahyin anlatımı^[34] farklı senedlerle de olsa İbn Hişâm'ın metninde yer almaktadır. Hz. Peygamber'in vahiy esnasında ailesi ile birlikte olduğuna dair ifade dikkat çekicidir. Hem her iki metnin devamı hem de meşhur olan görüş, Hz. Hatice'nin bu esnada onun yanında olmadığı yönündedir.

İsim Farklılığı

Hz. Peygamber'in Kinde kabilesine İslâm'ı tebliğ etmesinin yer aldığı rivâyet^[35] İbn Hişâm'ın metninde aynen yer almaktadır. Fakat Kinde kabilesinin reisinin adı İbn İshâk'ın metninde “Felîh” (فليح) olarak yer alırken, İbn Hişâm'ın metninde ise “Mülîh” (مليح) olarak yer almıştır.^[36]

[30] İbn İshâk, *Sîre*, 261.

[31] İbn İshâk, *Sîre*, 262. (439. paragraf) ve İbn İshâk, *Sîre*, 262. (440. paragraf.), İbn İshâk, *Sîre*, 261.

[32] Rivâyetin bu kısmı Siyasal Ortamın Etkisine de örnek olarak verilebilir. Bu konu başlığı altında yer alan Abbas ile ilgili bir Rivâyet bu rivâyetle beraber değerlendirilebilir.

[33] İbn İshâk, *Sîre*, 222-223; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/35.

[34] İbn İshâk, *Sîre*, *Sîre*, 100-103, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/249-255.

[35] İbn İshâk, *Sîre*, 215, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/65.

[36] Rivâyetin isimlerin tenâkuzu haricindeki durumu siyasal ortamın etkisi başlığı altında ele alınmıştır.

Kevser Suresi

Sîre'de Kevser Sûresi'nin inzalinin nedeni olarak senedleri farklı iki ayrı rivâyet yer almaktadır. Rivâyetlerden birinin râvisi İbn İshâk iken diğer rivâyet başka râviye aittir. Bu rivâyetlerden İbn İshâk'a ait olanı İbn Hişâm'ın eserinde yer almaktadır.^[37] Yunus'un bu hususta seçici davranmaması kendi yöntemidir. Fakat doğaldır ki bu durum surenin iniş sebebi konusunda iki farklı nedeni ortaya çıkarmaktadır. Belki de her iki rivâyette yer alan isimlerin söyledikleri bu surenin nüzul sebebidir.

Zemzem Suyunun Bulunması

İbn Bükeyr'in metninde Hacer'in Safâ ile Merve arasında gidip gelerek zemzem suyunu bulmasına dair rivâyette^[38] isimlerin fail - mef'ul ilişkisinde sorun olduğu müşahede edilmektedir. Bir başka sorun ise Yunus'un metninde senedleri farklı olan ve birbirini takip eden rivâyetlerin^[39] öncekinde susayan Hz. İsmâil iken sonraki rivâyette susayan Hacer olarak kaydedilmiştir.

2. Sosyal ve Siyasi Ortamın Rivâyetlere Etkisi

a. Sosyal Ortamın Etkisi

Cenaze Namazı

Necâşi'nin cenaze namazının kılınmasına dair rivâyet^[40] İbn Hişâm'ın metninde muhtasaran yer almaktadır. İbn İshâk'ın metninde ashabın kimin cenaze namazını kıldığını bilmeden namaza iştirak etmesi ve sonrasında kimin gıyabında namaz kıldıklarını sormaları, fihhi açıdan farklı bir uygulamadır. İbn Hişâm uygulamanın nasıl olduğunu nakletmemiştir.

Hız. Peygamber'in Boşanması

İbn İshâk isnâdlı Hız. Peygamber'in iki ayrı boşanmasına dair rivâyet^[41] İbn Hişâm'ın metninde yer almaktadır. Bu rivâyetin genel kabulün aksine her iki ilk dönem siyer kaynağında yer alması dikkat çekicidir. Ancak İbn Bükeyr'in başka bir râviden aktardığı Hız. Peygamber'in Sevde bint Zem'a'yı tekrar nikâhına almasıyla ilgili rivâyet^[42] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

[37] İbn İshâk, *Sîre*, 229; İbn İshâk, *Sîre*, 252-253; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/34.

[38] İbn İshâk, *Sîre*, 5.

[39] İbn İshâk, *Sîre*, 5.

[40] İbn İshâk, *Sîre*, 201; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/365.

[41] İbn İshâk, *Sîre*, 248; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 4/296-297.

[42] İbn İshâk, *Sîre*, 238.

Hız. Peygamber'in İslam'dan Önceki Dini Durumu

Hız. Peygamber'in İslam'dan önce manen korunmasına dair rivâyet,^[43] İbn Hişâm'ın metninde (وهو على دين قومه) “*kavminin dini üzere olduğu halde*” ifâdesi çıkarılarak yer almaktadır. Hız. Peygamber'in vakfe yaptığına dair İbn İshâk'ın metninde yer alan bir rivâyette “*kavminin dini üzere olduğu halde*” (على دين قومه), diğer rivâyette ve İbn Hişâm'ın eserinde “*kavminin arasında olduğu halde*” (من بين قومه) şeklinde değişikliğe uğrayan senedi dâhil birbirinin tekrarı olan rivâyetler^[44] dikkati çekmektedir. İbnü'l Kelbî'nin eserinde (لقد اهديت للعزى شاة عفراء، وإنا على دين قومي) “*Ben kavminin dini üzereyken el-Uzzâ'ya boz bir koyun sundum.*”^[45] ifadesiyle yer alan rivâyetin Sîre'deki ilk rivâyetle aynı anlamda olduğu görölmektedir.

Zeyd b. Amr'ın, Hız. Peygamber'e gençlik döneminde putlara sunulan kurban etinden yememesi nasihati üzerine, onunda bu etlerden yemekten vazgeçmesine dair İbn İshâk rivâyeti^[46] ve rivâyetin bir kesiti olan sadece eti yememe meselesinin ele alındığı İbn Bükeyr'in başka bir râviden aldığı rivâyeti^[47] İbn Hişâm metnine almamıştır.

Hız. Peygamber'in; eğlenceye gitmesi ama orada uyuyakalmasına^[48] ve göz değmesinden dolayı Hız. Hatice'nin onu okutması, vahyin gelişinden sonra onun buna gerek kalmadığını söylemesine dair İbn İshâk rivâyetlerini^[49] İbn Hişâm eserine almamıştır. Hız. Peygamber'in arkadaşlarıyla oynarken gömleğini açmasına dair rivâyetteki,^[50] şahıs İbn Hişâm'ın metninde değişikliğe uğrayarak görünmediği halde sesi duyulan biri olarak aktarılması İbn İshâk'ın metninin daha gerçekçi olarak kurgulandığını düşündürmektedir.^[51]

Hız. Yunus Peygamber

İbn İshâk isnâdlı Hız. Yûnus Peygamber'in görevine dayanamamasıyla ilgili bir hadisin yer aldığı rivâyet^[52] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

[43] İbn İshâk, *Sîre*, 57; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/194.

[44] İbn İshâk, *Sîre*, 76. (92. paragraf) ve İbn İshâk, *Sîre*, 90. (118. paragraf); İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/216.

[45] Ebû'l Munzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib el-Kelbî, *Kitabül Esnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa, (Kahire: Darü'l-Kütübü'l Müdiriyye, 1995), 19.

[46] İbn İshâk, *Sîre*, 97-98.

[47] İbn İshâk, *Sîre*, 98.

[48] İbn İshâk, *Sîre*, 58-59.

[49] İbn İshâk, *Sîre*, 104.

[50] İbn İshâk, *Sîre*, 57-58; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/194-195.

[51] Rivâyetin bu bölümü akli tenâkuza örnek olarak verilebilir.

[52] İbn İshâk, *Sîre*, 111.

İlk Müslümanların Sayısı ve Cinsiyeti

Hiz. Ömer'in müslüman olmasına dair rivâyette^[53] İbn İshâk'ın metninde (والمسلمون يومئذ بضعة وأربعون رجلاً واحدى عشرة امرأة) “*O gün Müslümanlar kırk erkek, on bir kadın kadardı.*” ifâdesi kullanılırken, İbn Hişâm'ın metninde ise (وهم قريب من أربعين ما بين رجال ونساء) “kadın ve erkek yaklaşık kırk kişi” ifâdesi kullanılarak kadınların varlığı metin içinde belirsizleşmiştir.

İntihar Teşebbüsü

İbn İshâk'ın metninde yer alan ilk vahiy rivâyetinde^[54] Hiz. Peygamber'in uyanması anlatımı İbn Hişâm'ın metninde değişikliğe uğramıştır. İbn İshâk'ın metninde yer alan, Hiz. Peygamber'in uyanınca kendini kınaması, intihar etmek istemesi üzerine Cebrail'i görmesi ve eve dönünce Hiz. Hatice' ile konuşması İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

Hiz. Hatice'nin Yorumu

Hiz. Peygamber'in vahyin inkıtaa uğramasına üzülmesi ve Hiz. Hatice'nin “*Rabbın sana darıldı.*” sözüne dair rivâyet^[55] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

İsra-Miraç

İsrâ olayının anlatımının yer aldığı rivâyet^[56], Hiz. Âişe'nin İsrâ'nın ruhen olduğunu açıkladığı rivâyet,^[57] şarap ve sütün getirilmesi,^[58] Hiz. İbrahim, ceza ve mükâfat yerleri anlatıları haricinde İbn Hişâm'ın metninde yer almaktadır. İsrâ konusunun başlığında önemli bir farklılık vardır. İbn İshâk'ın metninde Miraç'tan bahsedilmezken İbn Hişâm'ın metninde başlık İsrâ ve Miraç'tır. Ayrıca İbn Hişâm'ın metninde bu kavramların birbirinin yerine de kullanıldığı görülmektedir. İbn Hişâm'ın metninde yer alan İbn İshâk'tan naklen İsrâ ve Miraç hakkındaki rivâyetlerin hiçbiri İbn İshâk'ın metninde mevcut değildir.

[53] İbn İshâk, *Sîre*, 160-163, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/367-371.

[54] İbn İshâk, *Sîre*, *Sîre*, 100-103, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/249-255.

[55] İbn İshâk, *Sîre*, 116.

[56] İbn İshâk, *Sîre*, 274; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/35-36.

[57] İbn İshâk, *Sîre*, 275; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/40.

[58] İbn İshâk'ın metninde şarap ve süte dair ifadelerin bu rivâyetten başka Yunus b. Bükeyr'in metninde İbn İshâk'ın haricinde başka isnâd zinciriyle gelen bir rivâyetin içinde de yer aldığını görüyoruz. İbn İshâk, *Sîre*, 275.

b. Siyasal Ortamın Etkisi

Abbas b. Abdülmuttalib

İbn İshâk'ın metninde yer alan Mekke'ye gelen bir tüccarın Abbas'a Hz. Peygamber'i sorduğunda, onun "*Peygamber olduğunu iddia ediyor.*" demesine dair rivâyet^[59] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

Haris b. Amir

İbn İshâk'ın metninde yer alan Ka'be'nin hazinesini çalan Haris b. Amir b. Nevfel'in Ebû Leheb'in ana bir kardeşi olduğuna dair bilgi haricinde cezalandırılmasına dair rivâyet,^[60] İbn Hişâm'ın metninde mevcuttur. Bununla beraber Hz. Peygamber'in akrabası olan Haris'in Mekke'den çıkarılmasına dair ibare de İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

Harb İsmi

İbn Bükeyr'in metninde yer alan Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye, çocuklarına Harb ismini koymasını istememesi dair rivâyet,^[61] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

Hz. Osman

İbn İshâk'ın metninde yer alan Habeşistan sözcüsünün Osman b. Affan olduğuna dair rivâyet,^[62] sözcünün değil Câfer olduğuna dair rivâyet,^[63] Hz. Peygamber'in kızı Rukayye'nin hicretine dair rivâyet,^[64] Hz. Osman'ın Abdurrahman b. Avf'ın hicretleriyle ilgili övgüsüne dair rivâyet^[65] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

Kelb Kabilesi

İbn İshâk'ın metninde yer alan İslam tarihinde önemli bir yere sahip olan Kinde kabilesinin İslâm'ı tebliği esnasında Hz. Peygamber'e söyledikleri kötü sözlerin yer aldığı ifadeler^[66] İbn Hişâm'ın metninde mevcut değildir.

[59] İbn İshâk, *Sîre*, 119.

[60] İbn İshâk, *Sîre*, 83-84; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/204-211.

[61] İbn İshâk, *Sîre*, 231.

[62] İbn İshâk, *Sîre*, 199.

[63] İbn İshâk, *Sîre*, 199.

[64] İbn İshâk, *Sîre*, 199.

[65] İbn İshâk, *Sîre*, 204.

[66] İbn İshâk, *Sîre*, 215, İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/65.

Mülk Kureyşlilerindir

İbn İshâk'ın metninde yer alan Mekke'den Yemen'in Zıfar şehrine getirildiği söylenen bir sütunun üzerinde yazılı olarak üç defa tekrar edilen "Mülk kimindir?" sorusuna verilen cevaplardan ilk ikisinde Himyerli ve Farslılar, üçüncüsünde "*Mülk (Zıfar) tacir Kureyşlilerindir.*" ibaresinin yer aldığı rivâyet^[67] İbn Hişâm'ın metninde yer almamaktadır.

Sonuç

İbn İshâk'ın metni üzerine mukayeseli bir bakış açısı rivâyetleri anlamada önemli ölçüde kolaylık sağlamaktadır. Öncelikle Yunus b. Bükeyr'in başka râvilerden aldığı rivâyetleri İbn İshâk rivâyetlerinden ayırdığımızda *Sîre*'deki çok başlılığın önüne geçilebildiği görülmektedir. Eserdeki rivâyetler üzerinden İbn İshâk hakkında daha sağlıklı yorum yapılabilmesi için bu ayırımın gerekli olduğu da müşahede edilmektedir. İbn Hişâm'ın eserindeki rivâyetlerle mütenâkız bir *Sîre* rivâyetinin, ekseriyetle Yunus b. Bükeyr'e ait olduğu görülmektedir. Çünkü Yunus b. Bükeyr sadece İbn İshâk'ın rivâyetlerini almak yerine kendi çabasıyla ulaşabildiği rivâyetlerden de oldukça yararlanmıştı.

İbn Hişâm'ın, İbn İshâk rivâyetleri temelinde de olsa devrinin şartları başta olmak üzere onu etkileyen birçok nedenden dolayı yeniden bir eser inşa ettiği söylenebilmektedir. Bu durum Yunus b. Bükeyr için de kısmen geçerlidir. Yunus b. Bükeyr'in de temeli İbn İshâk rivâyetleri olan ama yeni inşa eser ortaya koyduğu görülmektedir. Eserin aidiyetine karar verirken yapılan tercih tasarrufu İbn Hişâm'ın eserinin aksine Yunus b. Bükeyr'in, eserinde ismen ön plana çıkmasına engel olmuştur.

Araştırmacıların arz ve sema yoluyla gelip müstensihler tarafından çoğaltılan ilk dönem eserleri bütüncül bir bakış açısından ziyade, parçalı ve rivâyetleri varsa senedine göre değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu rivâyetlerin diğer ilk kaynaklarla mukayesesi rivâyetin hem muhtevasının doğruluğu hem de aidiyeti açısından önem arz etmektedir. Belki eldeki malzemenin yeterliliği ölçüsünde ilk kaynaklar üzerinde yapılacak mukayeseli çalışmalar, özellikle hem rivâyetin müellife aidiyeti hem devrin şartları içinde rivâyetin değişimi hususlarının aydınlatılmasında da önemli bakış açıları kazandıracağını düşünmekteyiz. Siyer kaynaklarından İbn *İshâk* rivâyetleriyle mukayyet olarak yaptığımız mikro çalışmanın, diğer ilk dönem kaynakları için de yapılması adına bir fikir vermesi umulmaktadır.

[67] İbn İshâk, *Sîre*, 32.

Kaynakça

- Akın, Ramazan. *İbn İshâk ve İbn Hişâm'ın Sirelerinin Muhtevâ Açısından Mukâyesesi*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- İbn Hişâm. Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şalbî Beyrut: Daru'l Marife, 2009.
- İbn İshâk. Muhammed, *Sîret-ü İbn İshâk el-Müsemmatü bi-Kitabi'l Mübtedei ve'l Meb'asi ve'l-Megâzi*, thk. Muhammed Hamidullah, Fas: Ma'hadü'd-Diraseti ve'l-Ebhasi li't-Ta'rib, V. Muhammed Matbaası, 1976.
- İbn İshâk. Muhammed, *Kitabu's-Siyer ve'l-Megâzi*, thk. Süheyl Zekkâr, Dımaşk: Daru'l Fikir Yayınevi, 1978.
- İbnü'l-Kelbî. Ebû'l Munzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib, *Kitabü'l-Esnâm*, thk. Ahmed Zeki Paşa, Kahire: Darü'l-Kütübü'l Müdiriyye, 1995.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, Ankara: İsar Yayınevi, 2006.
- Robson, James, *İbn İshâk'ın İsnad Kullanımı*, 10, çev. Talât Koçyiğit, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1962.
- Savaş, Rıza. "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım", İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9, 1995.
- Yılmaz, Yasin. *Bir Siyer Müellifi Olan İbn İshâk'taki Bazı Hâdiseler Örneğinde Siyer-Tefsir İlişkisi*, 11, Kahramanmaraş: Sütçü imam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2013.

